

Ewolucja praw i wolności człowieka w zarysie – aspekt filozoficzny

The development of human rights in outline – the philosophical aspect

Dariusz Niemiec

<https://orcid.org/0000-0002-7895-191X>

Abstrakt

Celem artykułu jest prezentacja ewolucji zagadnienia praw i wolności człowieka na gruncie filozoficznym. Na przestrzeni wieków ideologia dotycząca tego obszaru odgrywała istotną rolę w sferze społecznej, moralnej czy ustrojowej. W artykule starano się wykazać, że na różnych etapach rozwoju koncepcji – od starożytności do nowożytności – wzbogacano ją o kolejne czynniki, które zawierają się we współczesnym rozumieniu oraz znaczeniu praw i wolności człowieka, bazujących na trzech podstawowych zasadach: godności, wolności oraz równości.

Słowa kluczowe

prawa i wolności człowieka, historia filozofii, historia prawa, koncepcje prawnonaturalne, prawa obywatelskie

Korespondencja (Correspondence)

Dariusz Niemiec

e-mail: darek.niemiec1994@interia.pl

Informacja o artykule (Article info)

Otrzymano (Received): 23.06.2022

Przyjęto do druku (Accepted): 5.10.2022

Opublikowano (Published): 13.12.2022

Licencja (License)

© by Autor (Author). Udostępnione na podstawie Międzynarodowej Licencji Publicznej Creative Commons CC-BY-SA 4.0

Prawa człowieka bywają określane ‘idea naszych czasów’. Nierzadko mówi się również, że żyjemy w czasach swego rodzaju religii praw człowieka (Merkwa, 2018, s. 10). Można mieć co do tego uzasadnione wątpliwości, obserwując między innymi wojnę na Ukrainie i tragedie, jakie dotykają milionów ludzi, ale to temat na odrębne rozważania.

Musiało upłynąć dużo czasu, zanim wykształciła się pewna terminologia czy definicje dotyczące praw i wolności człowieka w obecnym znaczeniu, rozumieniu i zastosowaniu tego wyrażenia. Przy formalizowaniu współczesnych przepisów prawnych dotyczących tego

zagadnienia nawiązywano do zachodniej tradycji, która z kolei wywodzi się ze świata antycznego (Garlicki, 2020, s. 101).

Na przestrzeni dziejów ideologia dotycząca praw i wolności człowieka była obecna nieustannie, odgrywając przy tym bardziej lub mniej istotne znaczenie na gruncie społecznym, moralnym, ustrojowym czy normatywnym. Komplementarne omówienie procesu ewolucji praw i wolności człowieka jest zadaniem bardzo złożonym, dlatego w niniejszych rozważaniach uczyniono to w aspekcie filozoficznym i normatywnym – zasadniczym w kontekście genezy tego zagadnienia (Augustyniak, 2008, s. 15).

Ideologia dotycząca praw i wolności człowieka wyraźniej kształtuje się na gruncie ideologicznym niż prawnym. Dowodem tego może być fakt, że po raz pierwszy z kodyfikacją prawa w tym obszarze mamy do czynienia dopiero w 1215 roku za sprawą króla Anglii Jana bez Ziemi, który zatwierdził Wielką Kartę Swobód (łac. *Magna Charta Libertatum*). To właśnie ten dokument uznaje się za początek procesu formowania się praw człowieka. Nadano wówczas obywatelom wiele podstawowych z dzisiejszego punktu widzenia uprawnień, takich jak ochrona wolności osobistej czy własności. Należy jednak podkreślić, że potrzeba unormowania i kodyfikacji praw człowieka pojawiała się dużo wcześniej.

Ewripidis Stylianidis stwierdza, że pierwsze ruchy mające na celu obronę praw jednostki możemy dostrzec już w antycznej Helladzie, która jest kolebką idei zakładającej, że jednym z najbardziej podstawowych i naturalnych praw człowieka jest jego wolność (Jurczyk, 2009, s. 31). To właśnie greccy filozofowie jako pierwsi podjęli próby i wysiłki, aby usytuować prawa i wolności człowieka we właściwym dla nich miejscu w porządku światopoglądowym i prawnym. Stworzyli oni podwaliny tej dziedziny wiedzy, prowadząc rozważania o stanowiących istotę praw człowieka wartościach, takich jak: godność, równość czy wolność (Maciejewski, 2013, s. 11).

Próbę wyjaśnienia problemów praw i wolności człowieka zapoczątkowało pojawienie się potrzeby wyizolowania z doczesnych praw stanowionych przez władzę sprawowaną przez jednego człowieka lub grupę ludzi, w zależności od ustroju państwowego przyjętego na danym terytorium, uniwersalnych i ponadczasowych praw naturalnych (Augustyniak, 2008, s. 15).

Taka metodologia klasyfikowania praw i wolności człowieka stanowi podstawę do rozwoju tzw. koncepcji prawnonaturalnej. Punktem wyjścia do bardziej precyzyjnego opisanie tej idei jest założenie, że każdemu człowiekowi przysługują dane prawa przyrodzone, są mu one należne w jednakowym stopniu, a co więcej, nikt nie może go ich pozbawić (Augustyniak, 2008, s. 15). Pogląd ten w głównej mierze opierał się na równości wszystkich obywateli oraz prawie do posiadania własnych poglądów. Krzysztof Wojtyczek wskazuje, że: „urzeczywistnienie tych zasad moralnych jest uważane za pierwszy cel demokratycznego państwa prawnego” (Wojtyczek, 2005, s. 88).

Mamy tutaj do czynienia z pewnego rodzaju rozdzwięciem, ponieważ mówimy o czasach silnego podziału społeczeństw, w których najniżej położone w hierarchii grupy społeczne, takie jak niewolnicy, były traktowane z oczywistym pominięciem podstawowych i naturalnych dla człowieka żyjącego współcześnie praw i potrzeb. Ich życie według ówczesnych standardów nie przedstawiało praktycznie żadnej wartości.

W rozwinięciu teorii prawnonaturalnej bardzo istotne miejsce zajmuje usystematyzowanie relacji między prawami wynikającymi z natury a prawem stanowionym. Rozważając szerzej problem prymatu prawa naturalnego nad prawem stanowionym, można założyć, że wśród filozofów świata antycznego dominował pogląd, że prawo i państwo nie będą funkcjonować nieprzerwanie, są bytami nietrwałymi i przemijającymi, a co za tym idzie należy im się podporządkować, ale tylko i wyłącznie w przypadku, gdy takie zezwolenie na narzucenie sobie zwierzchnictwa ze strony państwa nie stoi w sprzeczności z naturalnym porządkiem rzeczy.

Taki nurt myślenia filozoficznego wydaje się o tyle osobliwy, że przyjęte ówczasie rozwiązania prawne zakładały, że to obywatele poprzez rządzenie państwem byli odpowiedzialni za stanowienie prawa przede wszystkim w sposób demokratyczny i z poszanowaniem wszystkich zasad dotyczących właśnie takiego sposobu prawodawczego. Podstawowym założeniem istniejącego systemu było zobowiązanie wszystkich obywateli do przestrzegania stanowionego prawa, co sprawia, że przyjęta koncepcja wydaje się sporna – nie istniał bowiem wymóg tworzenia praw, które byłyby sposobem ochrony obywateli przed państwem, czyli *de facto* przed samymi sobą (Banaszak, 2010, s. 460).

Można przyjąć założenie, że stworzenie podwalin pod taki system ochrony praw i wolności człowieka było podyktowane myśleniem i działaniem skierowanym ku bardzo odległej przyszłości, patrząc z punktu widzenia starożytnego świata greckiego. Jest to jednak dość śmiała koncepcja, u której podstaw leży domniemanie niewyobrażalnie wysokiej inteligencji wśród filozofów.

Wspomnianą wcześniej koncepcję prawnonaturalną w znacznym stopniu rozwinął i sprecyzował Arystoteles. Jego teoria sprawiedliwości zakładała podział na: po pierwsze, sprawiedliwość rozdzielającą, po drugie, sprawiedliwość wyrównującą (Hamedi, 2014, s. 1165). Sprawiedliwość rozdzielająca charakteryzowała się przede wszystkim tym, że rozdzielano godności i dobra materialne każdemu według jego zasług, wkładu własnego oraz tego, jak sobie na nie zapracował. Przy takiej metodzie podziału każdy otrzymuje swoją słuszną należność, adekwatną do wysiłku, jaki włożył w pracę na rzecz społeczeństwa czy państwa. Sprawiedliwość wyrównująca to natomiast obowiązek traktowania każdej jednostki jednakowo, bez względu na jej pozycję w społeczeństwie czy zasługi wobec niego (Augustyniak, 2008, s. 16). Przez sprawiedliwość wyrównującą należy zatem rozumieć równość bezwzględną (Łuczyński, 2020, s. 132–133).

Po raz kolejny mamy do czynienia ze swego rodzaju paradoksem, ponieważ całość systemu gospodarczego starożytnej Grecji opierała się na niewolnictwie, z którego czerpała ogromne korzyści, co umożliwiała dynamiczny rozwój cywilizacyjny. Można odnieść wrażenie, że filozofowie próbowali polepszyć los ludzi z nizin społecznych poprzez swoje działania mające na celu rozpowszechnienie i egzekwowanie przynajmniej podstawowych praw człowieka, co jednak nie znajduje potwierdzenia, ponieważ na przykład Arystoteles, chociaż uważał niewolników za niezbędnych i żałował ich losu, określał ich mianem „żywych narzędzi” (Callard, 2020), natomiast kobiety uznawał za niepełne istoty ludzkie (Merkwa, 2018, s. 42; zob. też Callard, 2020).

Mimo że filozofowie mniej lub bardziej przyczyniali się do rozwoju praw i wolności człowieka na różnych płaszczyznach, czy to jednostkowych czy kolektywnych, rozwiązania te nie

korelowały z powszechnie przyjętymi wtedy rozwiązaniami prawnymi i społecznymi. Nie były także podejmowane szerokie rozważania dotyczące zagadnień podstawowych praw i wolności. Zostały jednak stworzone solidne podwaliny pod ich dynamiczny rozwój w kolejnych wiekach. Podstawa, która została wtedy stworzona jest nie do przecenienia w odniesieniu do dynamizmu późniejszej ewolucji oraz obecnego kształtu praw i wolności człowieka.

W średniowieczu sposób postrzegania praw i wolności człowieka poprzez pryzmat teorii prawnonaturalnych był zainspirowany ustaleniami starożytnych, wybitnych myślicieli. Pojawiła się przy tym konieczność dostosowania tych poglądów do ówczesnej rzeczywistości. Ogromny wpływ Stolicy Apostolskiej na średniowieczną Europę sprawiał, że praktycznie każdy aspekt życia, czy to mający wymiar materialny, czy też duchowo-egzystencjonalny, musiał być podporządkowany władzy kościelnej oraz był nastawiony na jeden najważniejszy cel, jakim był Bóg (Augustyniak, 2008, s. 16). W takim właśnie, teistycznym ujęciu realizowały się też prawa i wolności człowieka w kontekście prawnonaturalnym. Głównymi przedstawicielami tego nurtu byli teologowie tacy jak Aureliusz Augustyn czy Tomasz z Akwinu (więcej zob. Tatarkiewicz, 1998a, 193–203, 270–282). W filozofii tej dominował pogląd, że istnieje pewna odwieczna hierarchia prawna. Analizując jej porządek i zaczynając od praw najważniejszych, na samym szczycie drabiny hierarchii należy umiejscowić *lex aeterna*, czyli prawo boskie, następnie *lex naturalis*, co z kolei oznacza prawo naturalne, i wreszcie *lex positiva*, co tłumaczy się jako prawo stanowione.

Prawo boskie stanowi w tej filozofii przyczynę wszystkich rzeczy, z niego bezpośrednio wywodzi się gałąź prawa naturalnego, natomiast prawo stanowione jest poza marginesem i zajmuje pozycję o bardzo niskiej randze. Co do zasady uznaje się je za prawo tylko i wyłącznie w przypadku, gdy jego założenia nie są sprzeczne z naturą (Orbik, 2017, s. 60).

Roman Kuźniar wskazuje, że normy doczesne stanowione przez władców średniowiecznych musiały być zgodne z prawem naturalnym, ponieważ w przeciwnym razie bezapelacyjnie traciłyby swoją moc obowiązującą (Kuźniar, 1992, s. 12). Analizując powyższe stwierdzenie, można bez wątpienia założyć, że koncepcje prawnonaturalne praw i wolności człowieka zawierają i kształtują się w *lex naturalis*.

Jeżeli uznaje się, że człowiek pochodzi od Boga, został stworzony na jego podobieństwo i jest nosicielem części boskiej natury, to państwo jest zobowiązane takie podejście respektować (Jurczyk, 2009, s. 32). Prawa człowieka w tym ujęciu bezpośrednio przenikają się z ideologią chrześcijańską, która w głównej mierze opiera się na zasadach przyrodzonej godności człowieka, sprawiedliwości, miłosierdzia oraz pokoju w relacjach jednostka–jednostka.

Realizacja praw człowieka w średniowieczu nie odzwierciedla się tylko w obszarze religii i wyznania, podejmowane są też pierwsze próby znormalizowania pewnych aspektów społecznych dotyczących na przykład nieograniczonej władzy monarszej, wiążącej się z przekonaniem, że król jest pomazańcem bożym, a jak wskazano wcześniej, wszystko, co pochodzi od Boga, stanowi niepodważalne i najwyższe rangą *lex aeterna*. Istnieje spór, kto pierwszy rozpoczął polemikę z tym przekonaniem i stworzył podstawy prawa, które współcześnie określa się jako prawo oporu wobec złego władcy, łamiącego boskie zasady sprawowania władzy. Pewne środowiska przypisują tę zasługę Tomaszowi z Akwinu, a inne – Janowi z Salisburys.

Zastosowanie prawa do oporu oznaczało w praktyce, że władca tracił wszystkie przywileje związane z piastowanym stanowiskiem i stawał się tyranem, którego należy obalić. Stanowi to świetny przykład obrony przed łamaniem podstawowych praw człowieka przez hipotetycznego autokratę.

W średniowieczu, analogicznie do czasów starożytnych, istniał podział na grupy społeczne rozdzielone trudnymi do pokonania barierami, co powodowało, że prawa człowieka były przywilejem dostępnym tylko nielicznym (uprawnienia te odnosiły się do jasno określonych stanów społecznych). Nie do przecenienia z punktu widzenia rozwoju tego obszaru prawa jest przy tym załączek takich praw, jak wolność, bezpieczeństwo czy własność, które wyraźnie kształtowały się pod względem filozoficznym właśnie w tej epoce (Jurczyk, 2009, s. 32).

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na polską myśl polityczną w procesie kształtowania się późnośredniowiecznych koncepcji praw człowieka, co miało miejsce za sprawą Pawła Włodkowica i Stanisława ze Skalbmierza – prekursorów tzw. polskiej szkoły prawa narodów – którzy popularyzowali idee związane z rozpowszechnieniem się praw i wolności człowieka w ówczesnych czasach (Hołda i in., 2014, s. 15). Propagowali oni hasła tolerancji i miłości bliźniego oraz głosili wywodzącą się z prawa naturalnego koncepcję dopuszczalnego konfliktu militarnego – wojny sprawiedliwej (Maciejewski, 2013, s. 12).

Leszek Garlicki uważa, że z perspektywy obecnego kształtu praw i wolności człowieka, to właśnie średniowieczna idea chrześcijańska stanowi punkt wyjścia do rozważań dotyczących tego problemu z ujęcia filozoficznego (Garlicki, 2020, s. 101). Podobne zdanie wyraził Wiktor Osiatyński, który wskazuje, że pomimo iż jednym z aksjomatów praw człowieka jest twierdzenie, że „są one produktem wieku Oświecenia [...], to największy postęp dokonał się w Średniowieczu zachodnioeuropejskim” (Merkwa, 2018, s. 17).

Istotna modyfikacja dotychczasowych koncepcji filozoficznych i odejście od założeń teistycznych w kontekście praw i wolności człowieka nastąpiła w epoce nowożytnej, na przełomie XVI i XVII wieku. Za podstawę rozważań nadal uznawano pewne fundamentalne koncepcje prawnonaturalne, przy czym dokonywano ich stopniowej sekularyzacji i przemodelowania w projekty racjonalistyczne (Ishay, 2008, s. 70). Charakteryzowały się one głównie tym, że w odróżnieniu od średniowiecza nie uznawano już prawa boskiego jako nierozzerwalnie powiązanego z procesem stanowienia prawa, ale coraz częściej opierano się na nakazach rozumu i zasadzie, że dobro jednostki jest wartością najwyższą.

Jednym z prekursorów nowoczesnego postrzegania praw i wolności człowieka był Hugo Grotius, który zakładał pierwotny i niezależny względem Boga i państwa charakter praw człowieka. Istnienie takich praw wynika stąd, że człowiek ma pełną zdolność do rozróżniania dobra i zła. Teoria ta znajduje odzwierciedlenie w stwierdzeniach, które Grotius zawarł w dziele *O prawie wojny i pokoju*, w którym udowodnił, że jednostka, która ma pełną autonomię w decydowaniu o sobie, jest w sposób racjonalny ocenić moralność danego postępowania (Grotius, 1957, s. 92). Można zatem stwierdzić, że prawa i wolności człowieka w takim ujęciu będą opierać się w głównej mierze na nakazach prawnych rozumu. Ten nurt filozoficzny propagowali również między innymi Benedykt Spinoza (Tatarkiewicz, 1998b, s. 70–74) czy Samuel Pufendorf (Augustyniak, 2008, s. 16).

Warto dodać, że Samuel Pufendorf uznawał indywidualizm jednostki za najważniejszą zasadę prawa naturalnego, możliwego do zgłębiania tylko i wyłącznie za pomocą rozumu (Ishay, 2008, s. 99–100). Wskazywał on, że idea godności zasada się między innymi na umiejętność rozróżniania i dokonywania wyborów oraz nieśmiertelnej duszy. Ten niemiecki teoretyk prawa i historyk odwoływał się do idei naturalnej równości wszystkich ludzi, której wynikiem miała być naturalnoprawna wolność. Podkreśla się, że głoszone przez Pufendorfa koncepcje w sposób znaczący miały oddziaływać na sformułowanie Deklaracji Praw Człowieka (Orbik, 2017, s. 62).

Hugo Grotius wyróżniał cztery podstawowe zasady prawa naturalnego. Po pierwsze, prawo do poszanowania cudzej własności, po drugie, obowiązek wywiązania się z zawartych umów, po trzecie, obowiązek wynagrodzenia wyrządzonych szkód, a po czwarte i ostatnie, obowiązek poniesienia odpowiedniej kary w przypadku popełnienia przestępstwa (Wonicki, 2015, s. 86). Wyizolowanie tych czterech reguł jest swoistą podstawą do rozszerzenia takich praw i wolności człowieka, jak własność czy bezpieczeństwo (Augustyniak, 2008, s. 17). Kontynuatorami tych założeń byli John Locke, Karol Monteskiusz, Jan Jakub Rousseau czy Tomasz Hobbes¹, którzy rozwijali tzw. nurt liberalny w zakresie postrzegania praw i wolności człowieka.

Z perspektywy historycznej wydaje się, że największą rolę odegrał John Locke, ponieważ zajął się sformułowaniem bazowych założeń dotyczących politycznego ustroju różnie wtedy rozumianej instytucji państwa (Tatarkiewicz, 1998b, s. 97–104). Istotne jest to, że w prowadzonych przez niego rozważaniach jedno z najważniejszych miejsc zajmuje idea dotycząca praw i wolności człowieka. Locke w swoim dziele zatytułowanym *Dwa traktaty o rządzie* wskazywał ludzi jako z natury optymistycznych, co sprawia, że gdyby zaistniały naturalne warunki umożliwiające życie bez trosk i zmartwień, to współżyliby ze sobą bezkonfliktowo i zgodnie. Uważał, że „skoro wszyscy są równi i niezależni, nikt nie powinien wyrządzać drugiemu szkód na życiu, zdrowiu, wolności czy majątku” (Locke, 1992, s. 166). Michael Freeman wyraża przekonanie, że Locke jest prekursorem w tworzeniu katalogu praw człowieka o wymiarze ściśle indywidualnym (Freeman, 2007, s. 31). Tomasz Hobbes z kolei uważał, że w stanie natury wskazanym wcześniej przez Locka trwa wieczna wojna wszystkich ze wszystkimi, a jedynym sposobem obrony przed całkowitą anihilacją jest oddanie się pod parasol ochronny państwa (Finholt, 2022, s. 2, 4 i 6; Wonicki, 2015, s. 80–81).

John Locke jako jeden z pierwszych wyodrębnił tzw. triadę praw, na którą składały się: prawo do życia, prawo do wolności i prawo do własności. Bardzo silnie akcentował przy tym, że ludzie są sobie równi, a tworzące triadę prawa są niezbywalne (Ishay, 2008, s. 94) i przyrodzone (Hołda i in., 2014, s. 17). Zasady te są wspierane i uzupełniane przez reguły tolerancji religijnej. Nie uwzględniono ich w tym podstawowym katalogu razem z trzema pozostałymi prawami bazowymi, ponieważ Locke poświęcił im bardzo dużo miejsca w innym swoim dziele, *Liście o tolerancji* (Ishay, 2008, s. 78).

¹ Warto dodać, że Hobbes był znany jako obrońca praw kobiet (zob. Maciejewski, 2013, s. 15, Ishay, 2008, s. 110).

Komplementarne i szczegółowe omówienie wszystkich aspektów dotyczących kształtowania się praw i wolności człowieka na gruncie filozoficznym w okresie całej nowożytności nie jest możliwe ze względu na obszerność materiału. Mając jednak na uwadze przesłanki kształtujące współczesne prawa i wolności człowieka, trzeba zaznaczyć ogromny wpływ w tym aspekcie filozofów, prawników czy historyków, których poglądy nie zostały tutaj omówione takich między innymi, jak: Karol Monteskiusz, Jan Jakub Rousseau, Wolter czy Immanuel Kant (zob. Maciejewski, 2013, s. 13–14).

Kolejny istotny okres to schyłek nowożytności. To właśnie ten okres stanowi o dzisiejszym podstawowym kształcie praw i wolności człowieka. Podstawą stanowienia praw i wolności człowieka był tzw. pozytywizm prawniczy, którego przedstawicielmi byli np. Lorenz von Stein czy Georg Jellinek. Koncepcja ta charakteryzowała się odejściem od uznania prymatu teorii prawnonaturalnych na rzecz prawa stanowionego, które od tej pory jest punktem wyjścia do jakichkolwiek regulacji prawnych w dziedzinie praw i wolności człowieka.

Koncepcja ta została rozbudowana przez Georga Jellinka, który podjął się sformułowania tzw. teorii statusów, które ogólnie rzecz ujmując, stanowiły narzędzie pomagające określić pozycję człowieka oraz jego relacje z państwem. Jellinek wyróżnił cztery rodzaje statusów: pasywny, negatywny, pozytywny, aktywny (Augustyniak, 2008, s. 21).

Pierwszy z nich charakteryzował się bardzo ważną cechą, a mianowicie podporządkowywał on jednostkę państwu. Status ten znajduje szerokie zastosowanie przede wszystkim w ideologiach państw socjalistycznych czy nawet totalitarnych. Założenia kolejnego statusu – o zabarwieniu negatywnym – sprowadzają się do wyrażania poglądu, że jednostka posiada pewne sfery życia, w które państwo nie może ingerować (Maciejewski, 2013, s. 20). Koncepcje te znajdują uznanie w ideologiach propagowanych przez stronnictwa liberalne. Pozostałe dwa statusy to: po pierwsze, status o charakterze pozytywnym, określający uprawnienia jednostki do świadczeń gwarantowanych przez państwo, a po drugie, status aktywny, który z kolei dotyczy praw zezwalających jednostce na wpływanie na państwo i jego politykę.

Na zasadzie polaryzacji można wyróżnić koncepcje kształtujące się w nieco późniejszym okresie, tworzone w oparciu o zupełnie odwrotne podstawy. Są to tendencje filozoficzne propagowane np. przez Republikę Weimarską, która w późniejszym czasie przekształciła się w III Rzeszę lub Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich. Teorie te zakładały bezwarunkowe podporządkowanie jednostki jednej generalnej kategorii. Jako przykład takich wartości podaje się: państwo, boga czy naród. Związane jest to z zaniechaniem przyznania jednostce środków ochronnych, które broniłyby ją przed nadmierną i bezprawną ingerencją państwa. Tego typu teorie i koncepcje znalazły ujście podczas drugiej wojny światowej, kiedy nie było miejsca na prawa i wolności człowieka, takie jak: prawo do życia, wolności czy zwykłego bezpieczeństwa. Po tym konflikcie dostrzeżono potrzebę dokładnego opracowania nowych, komplementarnych mechanizmów stanowienia, a także ochrony praw i wolności człowieka, mających zdolność do swobodnego adaptowania się do stale zmieniającej się rzeczywistości.

Współczesna filozofia praw i wolności człowieka stanowi swoiste połączenie koncepcji prawnonaturalnych oraz pozytywizmu prawniczego. Mariusz Jabłoński zauważa, że obecny kształt praw i wolności człowieka bazuje na trzech podstawowych zasadach: godności, wolności oraz równości (Jabłoński, 2004, s. 25). O tych wartościach wspomniano już na początku niniejszego artykułu.

Współcześnie bardzo trudno byłoby wyobrazić sobie brak praw i wolności człowieka osadzonych we współczesnych ustrojach – stanowią one immanentny ich składnik. Zupełnie inną kwestię stanowi to, na ile skutecznie są one realizowane. Obecnie kładzie się nacisk na ich absolutność i samoistność, przynależącą bezwzględnie każdemu człowiekowi. Świadczą one o bezspornej godności, która zawsze jest punktem wyjścia do dalszych rozważań. Wskazuje się, że prawa i wolności człowieka mają charakter ponadpaństwowy i zasadzają się na naturze ludzkiej, a więc są przede wszystkim niezbywalne i uniwersalne (Maciejewski, 2013, s. 9).

Bibliografia

- Augustyniak, M. (2008). Pojęcie, istota oraz geneza wolności i praw człowieka. W: M. Chmaj (red.). *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* (s. 9–27). Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Banaszak, B. (2010). *Prawo konstytucyjne*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Callard, A. (2020). Should We Cancel Aristotle? [online]. *The New York Times*, July 21. Dostępny w Internecie: <https://www.nytimes.com/2020/07/21/opinion/should-we-cancel-aristotle.html> [dostęp: 2022-10-02].
- Finholt, H. C. (2022). International human rights protections find support in Hobbes' „Leviathan”. *Philosophies*, 47(7), 1–12. DOI: 10.3390/philosophies7030047.
- Freeman, M. (2007). *Prawa człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Garlicki, L. (2020). *Polskie prawo konstytucyjne: zarys wykładu*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Grotius, H. (1957). *O prawie wojny i pokoju*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Hamed, A. (2014). The concept of justice in Greek philosophy (Plato and Aristotle). *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(27), 1163–1167. DOI: 10.5901/mjss.2014.v5n27p1163.
- Hołda, J. i in. (2014). *Prawa człowieka: zarys wykładu*. Warszawa: Lex a Wolters Kluwer business.
- Ishay, M. R. (2008). *The History of Human Rights: From Ancient Times to the Globalization Era*. Berkeley: University of California Press.
- Jabłoński, M. (2004). *Prawa człowieka i systemy ich ochrony: zarys wykładu*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Jurczyk, T. (2009). Geneza rozwoju praw człowieka. *Homines Hominibus*, 1(5), 29–44.
- Kuźniar, R. (1992). *O prawach człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Locke, J. (1992). *Dwa traktaty o rządzie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Łuczyński, A. (2020). Sprawiedliwość i jej historyczny rozwój. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza*, 28, 130–138.

- Maciejewski, M. (2013). Teoretyczne aspekty ochrony wolności i praw jednostki. W: A. Bator, M. Jabłoński, M. Maciejewski, K. Wójtowicz (red.). *Początki koncepcji oraz regulacji praw i wolności człowieka do czasów oświecenia* (s. 9–21). Wrocław: Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa.
- Merkwa, M. (2018). *U źródeł idei praw człowieka: kształtowanie prawnych i filozoficznych podstaw koncepcji praw człowieka*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Orbik, Z. (2017). *Koncepcje prawa naturalnego a idea praw człowieka*. W: A. Kuzior (red.). *Etyka biznesu i zrównoważony rozwój: interdyscyplinarne studia teoretyczno-empiryczne*. Zabrze: Śląskie Centrum Etyki Biznesu i Zrównoważonego Rozwoju.
- Tatarkiewicz, W. (1998a). *Historia filozofii*. T. 1: *Filozofia starożytna i średniowieczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Tatarkiewicz, W. (1998b). *Historia filozofii*. T. 2: *Filozofia nowożytna do roku 1830*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wojtyczek, K. (2005). Konstytucyjny status jednostki w państwie polskim. W: P. Sarnecki (red.). *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej* (s. 87–104). Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Wonicki, R. (2015). Hobbes i Grocjusz o wojnie i przemocy w stosunkach międzynarodowych. *Civitas. Studia z Filozofii Polityki*, 17, 79–96. DOI: 10.35757/CIV.2015.17.04.

Abstract

The aim of the article is to discuss the evolution of the issue of human rights on the philosophical grounds. Over the centuries, the ideology related to this area played an important role in the social, moral and political sphere. In this article, I try to show that at different stages of the development of the concept - from antiquity to modernity - it was enriched with further factors that are included in the contemporary understanding and meaning of human rights based on three basic principles: dignity, freedom and equality.

Keywords

human rights, history of philosophy, history of law, legal and natural concepts, civil rights